

О.Г. ПЕНЬКОВА,
к.е.н., старший науковий співробітник

Концептуальні засади розроблення стратегії економічного розвитку на довгострокову перспективу

У статті показується доцільність і необхідність використання в сучасних умовах України системи стратегічного планування і вперше обґрунтовуються концептуальні засади цього інструменту реалізації економічної політики держави.

Ключові слова: стратегія економічного розвитку, стратегічне планування, логіка планування, принципи планування, функції планування, планові показники

В статье рассматривается целесообразность и необходимость использования в современных условиях Украины системы стратегического планирования, и впервые обосновываются концептуальные основы этого инструмента реализации экономической политики государства

Ключевые слова: стратегия экономического развития, стратегическое планирование, логика планирования, принципы планирования, функции планирования, плановые показатели

The paper shows expediency and necessity of nowadays Ukraine strategic planning system and the first grounded conceptual basis of this instrument of economic policy.

Keywords: strategy of economic development, strategic planning, the logic of planning, planning principles, the functions of planning, targets

Постановка проблеми. Необхідність довгострокової стратегії розвитку, яка б забезпечувала високі темпи економічного зростання та суспільний добробут, обумовлюється сформованою парадигмою розвитку світового господарства. Більшість країн, що розвиваються та країн з перехідною економікою, у тому числі й Україна, мають певні складності з повномасштабним входженням у глобальну економіку. Це вимагає чіткого формулювання національних інтересів, перетворення їх у самовідтворювальну систему та використання для досягнення цілей соціально-економічного розвитку суспільства.

Однак тривалий час Україна не має науково обґрунтованої стратегії та чітко визначених національно-державних пріоритетів розвитку. Розроблені за роки незалежності стратегії розвитку України не стали загальнодержавними, найважливіші проблеми формування стратегії не одержали належного теоретичного обґрунтування. Саме тому проблематика формування концептуальних засад стратегії довгострокового економічного розвитку країни є актуальним завданням економічної науки.

Аналіз досліджень та публікацій з проблеми. Проблеми становлення глобальної моделі розвитку, трансформацій у структурі економіки, сучасні тенденції інтернаціоналізації та міжнародної економічної інтеграції, а також питання розроблення стратегії соціально-економічного розвитку

Україні активно досліджуються в роботах вітчизняних вчених економістів О.Білоруса, В.Беседіна, В.Будкіна, А.Гальчинського, В.Геєця, І.Крючкової, І.Манцурова, Б.Панасюка, Ю.Пахомова, М.Скрипниченко, А.Філіпенка та інших. Варто відзначити й значну кількість публікацій, що присвячені питанням стратегічного розвитку окремих сфер та видів економічної діяльності, підприємств. Неодноразово робилися й спроби практичного розроблення економічної стратегії держави [1, 2]. Проте системного дослідження, котре б дозволило систематизувати та інтегрувати наявні теоретичні й практичні і, в кінцевому підсумку, науково обґрунтувати методологічні засади розроблення стратегії соціально-економічного розвитку України на сьогодні бракує.

Тому, **метою статті** є розробка науково-методологічних засад стратегії соціально-економічного розвитку України на довгострокову перспективу за умов глобальних структурних трансформацій.

Виклад основного матеріалу. Відповідно до самого поняття, концептуальні засади стратегічного планування охоплюють: функції стратегічного планування; принципи; логіку, структуру; показники; цілі, орієнтири і заходи економічної політики; методи і моделі визначення способів досягнення цілей; прогноз розвитку економіки; інструменти реалізації стратегії.

Функції стратегічного планування повинні відповідати функціям, що бере на себе держава по відношенню до суспільства в сфері соціально-економічного розвитку (рис. 1). А такі функції, як формулювання стратегічних і тактичних цілей і пріоритетів та їх реалізація, додержання соціальних цінностей, частковий перерозподіл доходів, захист конкуренції і підтримка виробника, може здійснити лише держава за допомогою інструментів стратегічного планування.

У цілому держава реалізує політичні і соціально-економічні принципи існування суспільства, активно впливає на формування макроекономічних пропорцій та динаміку макроекономічних процесів.

Специфічними функціями стратегічного планування є:

1. Впорядкування дій органів державної влади щодо методів і механізмів сприяння розвитку економіки держави;

2. Визначення основних цілей і пріоритетів соціально-економічного розвитку країни;

3. Встановлення цілей і пріоритетів із врахуванням наявності реальних ресурсів та можливостей їхнього нарощування у плановому періоді;

4. Вибір напрямів науково-технічної політики;

5. Визначення основних напрямів структурної і інвестиційної політики;

6. Створення умов для вирішення соціальних завдань;

7. Взаємоузгодження цілей і задач розвитку у галузевому, відомчому, територіальному і часовому аспектах;

8. Варіантна проробка шляхів розвитку економіки, підготовка альтернативних варіантів для прийняття рішень;

9. Передбачення механізмів реалізації стратегії.

Відповідно, роль держави в ринковій економіці проявляється через наступні важливі функції:

а) створення правової основи для прийняття економічних рішень;

б) стабілізація економіки;

в) соціально-орієнтований розподіл ресурсів;

г) забезпечення соціального захисту і соціальних гарантій.

Принципи стратегічного планування розглядаються як аксіоми для всієї системи державного регулювання економіки. Проведений аналіз надав можливість сформулювати наступні вимоги до принципів стратегічного планування: – максимізація результатів в умовах обмежених ресурсів; – визначення пріоритетів і стратегічних напрямів розвитку; – комплексність (науковість, обґрунтованість, збалансованість) заходів реалізації цілей; – безперервність планування (виходити з факту; використати усі можливості і передбачити можливості для майбутнього розвитку; поєднання поточного і перспективного планування при верховенстві перспективного планування; – передбачення резерву на випадок відхилення (невиконання) плану; – передбачення стимулів і інструментів індикативно-директивного характеру.

Після аналізу існуючих і відбракування дублюючих та дургорядних автором було визначено наступне:

Рисунок 1. Головні функції стратегічного планування

– принципи загальнодержавних інтересів, орієнтації на задоволення потреб суспільства, визначення пріоритетів, узгодженості суспільних, колективних і особистих інтересів відповідають по суті і охоплюються поняттям цілеспрямованість у напрямку максимізації результатів в умовах обмежених ресурсів;

– принципи цілісності, об'єктивності, науковості, збалансованості, реальності, самостійності, рівності, єдності, взаємоузгодженості відповідають по суті і охоплюються поняттям системність;

– принципи аналітичності, постадійного планування, поєднання перспективного і поточного планування, агрегування, ковзкого прогнозування, спадковості відповідають по суті і охоплюються поняттям безперервність планування;

– принципи аналізу і контролю, директивності, гласності відповідають по суті і охоплюються поняттям адресність і контроль.

Логіку, як науку про закони і форми мислення, стосовно планування можна визначити як формальний, обґрунтований на логічних зв'язках і доказах процес переходу від початкового пункту планування до кінцевих результатів.

Проведений аналіз показав, що головними вимогами до логіки стратегічного планування є:

1. Врахування «історії» (початкових умов);
2. Цілеспрямованість;
3. Збалансованість цілей з ресурсами;
4. Визначення способів досягнення цілей;
5. Взаємоузгодженості показників національного плану з планами галузей, відомств і регіонів;
6. Наявність механізму реалізації.

Логічну схему у такому разі можна представити як пошук найбільш ефективних шляхів досягнення поставлених цілей за наявності обмежень на ресурси шляхом послідовних ітерацій «від мети» і «від ресурсів» з перевіркою отриманих темпів і пропорцій на досягнення цілей. У цей час практика планування наближається до такої логіки.

Логіка планування повинна бути тісно пов'язана з галузевим, відомчим і територіальним аспектами планування для того, щоб конкретні етапи розробки нерозривно поєднували аспекти планування в єдине ціле. План повинен бути не сумою галузевих, відомчих і територіальних планів, а єдиним планом з різними аспектами.

У цілому логіку стратегічного планування можна розглядати як динамічну сукупність взаємозалежних управлінсь-

ких процесів: характеристика вихідного стану, визначення цілей, виявлення можливих ресурсів, розроблення способів досягнення цілей, формування механізму реалізації. Дані процеси логічно продовжують один одного, але між ними існує як балансовий зв'язок (цілі – ресурси), так і зворотній (у разі якщо не досягнуті цілі). Таким чином закладена важлива особливість логіки стратегічного планування, яка надає можливість ітераційного збалансування усієї сукупності процесів досягнення кінцевих результатів виходячи з ресурсних обмежень. Схематично структура логіки стратегічного планування зображена на рис. 2.

Дана логіка передбачає наступний порядок (методологію) стратегічного планування:

1. Аналіз існуючого стану і тенденцій розвитку економіки.
2. Оцінка ресурсного потенціалу країни на планову перспективу (внутрішні припущення).
3. Оцінка зовнішнього середовища (зовнішні припущення).
4. Прогноз розвитку економіки за тенденціями (базовий варіант).
5. Встановлення цілей і пріоритетів.
6. Розроблення і оцінка заходів економічної політики.
7. Формування сценаріїв розвитку.
8. Прогноз розвитку за основними варіантами.
9. Визначення планових орієнтирів суб'єктам планування.
10. Розроблення галузевих (за сферами діяльності) і регіональних планів (програм).
11. Перевірка системи планів на збалансованість завдань і ресурсів.
12. Якщо «ні» – повернення на п. 5.
13. Якщо «так» – перехід на 15.
14. Прийняття рішень.
15. Підготовка важелів і інструментів реалізації.
16. Встановлення етапів, строків і відповідальних за реалізацію планових завдань.
17. Доведення завдань і орієнтирів плану до виконавців.
18. Моніторинг і регулювання реалізації плану.

Відповідно до пропонованої логіки планування основними її складовими є вихідний стан, цілі, ресурси, способи досягнення цілей, взаємоузгодженості показників національного плану з планами галузей, відомств і регіонів, механізм реалізації.

Структура стратегії. Стратегічне планування необхідно розглядати як симбіоз самого процесу планування структурних компонентів національного господарства, систему різноманітних заходів і їх результату (тобто процес і продукт

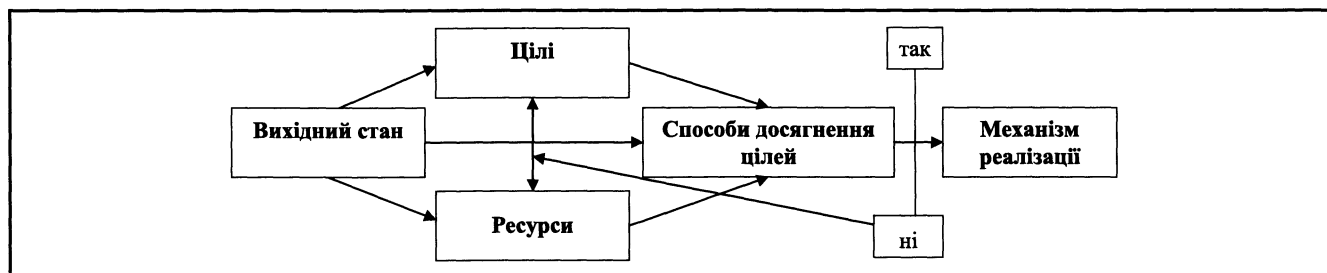

Рисунок 2. Логіка стратегічного планування [6, С. 12]

МАКРОЕКОНОМІЧНІ АСПЕКТИ СУЧАСНОЇ ЕКОНОМІКИ

стратегічного планування є однаково важливими). Всі документи стратегічного планування повинні представляти єдину систему. Аналіз теоретичних підходів і практичний досвід свідчать про необхідність, можливість і достатність розроблення наступних стратегічних документів на довгостроковий період Національної стратегії економічного та соціального розвитку України; стратегій розвитку галузей економіки (сфер діяльності) (у разі необхідності); регіональних стратегій розвитку Автономної Республіки Крим, областей, міст Києва і Севастополя (рис. 3).

Довгострокові прогностні і програмні документи визначають напрями розвитку, стратегічні цілі та структурні пропорції економіки і соціальної сфери. Середньострокові прогностні і програмні документи розробляються на основі довгострокових документів і визначають умови соціально-економічного розвитку, напрями дій та заходи на середньострокову перспективу з метою досягнення стратегічних цілей.

Короткострокові прогностні і програмні документи розробляються на основі середньострокових документів і визначають цілі, умови розвитку та відповідні заходи на наступний рік.

Окремим видом програмних документів є послання Президента України до народу, щорічні та позачергові послання Президента України до Верховної Ради України про внутрішнє і зовнішнє становище України.

Для консолідації суб'єктів економіки навколо розроблення документів стратегічного планування слід залучати важливі підприємства недержавного сектору економіки, які можуть брати участь у розробленні та виконанні регіональних програм на основі узгодження своїх намірів з органами виконавчої влади з питань, що входять до їх компетенції. Обов'язковими для них є лише ті показники і зобов'язання, що закріплені в їх договорах з міністерствами, відомствами та територіальними органами виконавчої влади.

Система показників стратегічного планування являє собою базу для аналізу і прогнозування, оцінки й моніторингу показників національної економіки. Крім того, вона дозволяє відслідковувати динаміку найважливіших макроекономічних агрегатів (наприклад, обсягу виробництва, рівня зайнятості) у часі, а також повинна використовуватися при пе-

редачі міжнародним організаціям даних, що відповідають міжнародним стандартам.

Вона повинна відповідати характеру соціально-економічних завдань, що ставляться у перспективі перед національним господарством, його масштабам, складності економічних зв'язків, народногосподарських і міжгалузевих пропорцій, особливостям господарського регулювання в умовах стратегічного планування. Ця система показників повинна враховувати господарську компетенцію кожної ланки управління, охоплювати найважливіші сторони функціонування економіки, орієнтувати на досягнення високих кінцевих результатів, на економію витрат живої і уречевленої праці. Враховуючи економічну ситуацію і цільову спрямованість урядових програм, необхідно додати у число індикаторів стратегічного планування показники інноваційного розвитку, ефективності використання факторів виробництва і екологічні показники.

Система показників стратегічного планування на довгострокову перспективу, відповідаючи на вимоги функцій планування, повинна більш повно охоплювати кінцеві завдання і орієнтири пріоритетних напрямів розвитку економіки, орієнтири розвитку сфер діяльності, галузей і регіонів.

У такому вигляді перелік показників більш повно відповідає методологічним засадам стратегічного планування і може бути рекомендованим для використання при розробленні стратегічних документів на довгострокову перспективу.

Цілі, пріоритети і заходи економічної політики. Аналіз показує, що під ціллю розвитку соціально-економічної системи країни слід розуміти бажаний її стан, що узгоджений з потребами, об'єктивними законами розвитку, початковим станом, реальними умовами і ресурсними можливостями.

Визначення цілей є одним з конструктивних елементів системи стратегічного планування поряд з принципами, сферами, об'єктами, формами та засобами впливу держави. Цілі, на які спрямоване стратегічне планування, на кожному історичному етапі залежать від багатьох обставин.

Класичний набір стратегічних цілей економічно розвинутих країн передбачає наступні складові: економічне

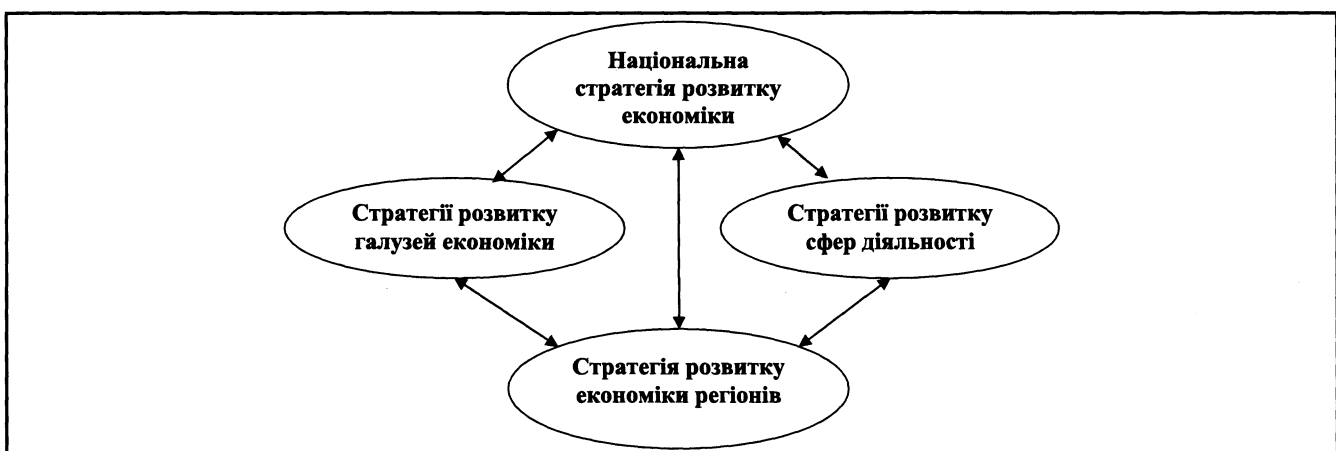

Рисунок 3. Стратегічні документи довгострокового розвитку

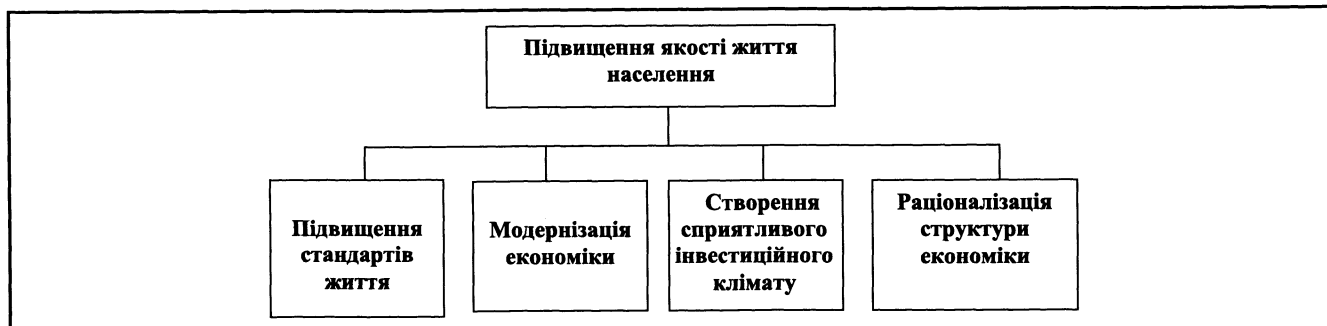

Рисунок 4. Схема декомпозиції загальнонаціональних цілей

зростання; повна зайнятість; економічна ефективність; стабільний рівень цін; економічні свободи; справедливий розподіл доходів; економічна забезпеченість; збалансованість торговельного балансу тощо [3]. Всі вони актуальні і для України.

Аналіз існуючого стану економіки України свідчить, що у довгостроковому періоді загальнодержавною ціллю повинно бути Підвищення якості життя населення. У випадку прийняття у якості стратегічної програмної цілі «Підвищення якості життя населення» можна визначити загальнонаціональні пріоритетні цілі розвитку першого рівня, які повинні забезпечити (рис.4):

Аналіз перспектив розвитку економіки України засвідчив, що у довгостроковому періоді пріоритети розвитку національного рівня повинні бути:

- Поетапне підвищення стандартів життя за рахунок зростання продуктивності праці та зниження непродуктивних витрат;

- Модернізація економіки з переходом до сталого економічного зростання шляхом кардинального підвищення інноваційної складової розвитку та модернізації виробництва;

- Створення сприятливого інвестиційного клімату для залучення вітчизняних і іноземних інвестицій, в першу чергу в реальний сектор економіки;

- Раціоналізація структури економіки у напрямку підвищення частки високотехнологічних виробництв у тому числі в агропромисловому комплексі;

Об'єкти державного регулювання. У ринковій системі значною мірою скорочується коло параметрів, що підлягають державному плануванню. Об'єктом планування в ній повинна бути діяльність суб'єктів економіки в частині: державний сектор – виробництва товарів і послуг, ціноутворення, розподілу продукції і доходів; бізнес – створення умов для заохочення приватного сектору у виконанні встановлених державою планових орієнтирів; фінансовий сектор – створення умов для стійкості національної валюти і заохочення фінансових інститутів у виконанні встановлених державою фінансових орієнтирів; населення – визначення соціальних нормативів, перерозподілу доходів, соціального захисту; зовнішньоекономічна діяльність – встановлення орієнтирів експорту–імпорту товарів і послуг, митно–тарифних умов і валютно–кредитних обмежень.

Висновки

Проведене дослідження надає можливість сформулювати наступне.

1. В останні роки майже у всіх країнах світу посилилась увага до стратегічного планування економічного розвитку, яке становиться інструментом реалізації економічної політики держави особливо у періоди кризових явищ. Стратегічне планування дозволяє не лише отримати кількісну і якісну оцінку результатів розвитку, але і методами економічного регулювання визначити стратегічні напрями подальшого розвитку, насамперед, за рахунок державного впливу на інтереси інвесторів та товаровиробників; досягнення змін у структурі сукупного попиту; реформування важливіших сфер економічної діяльності, рішучих інституціональних перетворень, спрямованих на розвиток конкурентного середовища.

2. Економічна стратегія стає визначальним елементом економічної політики держави на шляху до світового економічного простору. Стратегію соціально–економічного розвитку в роботі визначено як стратегічне уявлення майбутнього стану, що містить систему довгострокових цілей розвитку країни, а також напрямів, етапів і критеріїв (кількісних і якісних) досягнення поставлених цілей. Стратегія повинна розроблятися з урахуванням довгострокового прогнозу розвитку країни.

3. В останні роки усі країни відмовились від політики невтручання в управління економікою і перейшли до політики державного регулювання, коли поряд з ринковими методами управління використовуються економічні, а частково і директивні. І в цих умовах головним комплексним інструментом державного регулювання стає стратегічне планування.

4. Дієвість стратегічного планування, як інструменту економічного управління, залежить від системності всієї аналітико–прогнозної роботи, збагачення її сучасним досвідом з економічної практики розвинених країн, а також від створення в Україні ефективної системи регулювання економіки, що забезпечить можливість сталого розвитку.

Література

1. Стратегія економічного і соціального розвитку України (2004–2015 роки) «Шляхом європейської інтеграції» /Авт. Кол.: А.С. Гальчинський, В.М. Геець та ін.; Нац. ін-т стратег. дослідж., Ін-т

МАКРОЕКОНОМІЧНІ АСПЕКТИ СУЧАСНОЇ ЕКОНОМІКИ

екон. прогнозування НАН України. – К.: ІВЦ Держкомстату України, 2004. – 416 с.

2. «Україна–2015: Національна стратегія розвитку». – Київ: «Український форум», 2008. [Електронний ресурс]/ semuzhenko.net/content/files/Ukraine-2015%20big.pdf.

3. LISBON EUROPEAN COUNCIL 23 AND 24 MARCH 2000 PRESIDENCY CONCLUSIONS [Електронний ресурс]/ Режим доступу:http://www.europarl.europa.eu/summits/lis1_en.htm. Доступ

вільний, назва з екрана.

4. Прогнозування і розробка програм / [Беседін В.Ф. та ін.]; за ред. Беседіна В.Ф. – К.: Наук. Світ, – 2000. – 468 с.

5. Жаліло Я. А. Економічна стратегія держави: теорія, методологія, практика / Жаліло Я. А. – К.: НІСД, 2003. – 368с.

6. Беседін В.Ф. Логіка стратегічного планування: сутність, реформування, напрями вдосконалення / В.Ф. Беседін, О.Г. Пенькова // Економіка та держава. – 2010. – №10. – С. 9–14.